

“Пісня — совість народу. Від діда-прадіда вона передається як нетлінна духовна спадщина”.

Віктор АНДРУЩЕНКО,
член-кореспондент НАН
України, ректор НПУ імені
М. П. Драгоманова

Пісенна культура українського народу

І
Важко зустріти людину, яка б не співала. Хіба що в грікі дні глибоких переживань і горя. І то, навіть під час поховання рідної чи близької людини, деякі народи співають сумні пісні, пісні туги, пісні прощання. Завше і скрізь людину супроводжує пісня. Тим паче, людину українську — співучу, чуттєву, мелодійну.

Українська пісня — колискова, весільна, журлива, жартівлива, кобзарська, козацька, народна — хвилює і зачарує.

Її витоки сягають часів, коли закладалися головні підвалини існування українського народу. Буйнощвітна природа, зариблені чисті водні артерії, переповненні живністю ліси і переліски, а головне — родючі землі. Все це — природна аура, в якій формувалася і зростав український народ. Розвивався у праці і завдяки праці. Все це спонукало до пісні. І вона лунала: над біленькими хатами, безкрайними степами, колосистими полями, дрімучими лісами і твердими, мов криця, горами.

національні й загальнолюдські цінності вже давно покинули пісню. Більшість сьогодні крикливо, верескливо, хрипотно оспівує агресію, розбій, насильство, брутальність до гуманістичних ідеалів, до людини й людяності. А ще “співають”, демонструючи секс, наругу над людським тілом, зневагу до духовних символів. Так звані нові естрадні співаки тотально заповнили концертні підмостки, руйнуючи святе й не повторне — духовність.

Дехто може подумати, що ми виступаємо проти естрадного співу. Це не так. Справжня естрада є загально визнаним надбанням. Вона є такою ж високою культурою, як і народна пісня. Ми ж не сприймаємо фальшивого естрадного співу, який, на жаль, домінує нині в духовному естві народу. Втягуючи в свою орбіту особистість здебільшого молоді і незрілі, він руйнує її духовний світ, спотворює образ реальності до невпізнанності, формує хибні цінності, точніше, антицінності, ядро яких — агресія, злоба, ненависть і ... порочність.

Людина вільна у своєму виборі. Її життєвий вимір координується простором свободи і творчості. Більшість із нас живе за цими принципами і так само виховує своїх дітей, відтворюючи нормальне моральне, духовне, справедливо організоване суспільство. Його кредо — розум: “Все розумне має бути дійсним” (Гегель). Його камертон — добро і краса: “Краса врятує світ” (Достоевський), “Моральним є те, що

сам. Хто ж буде співати і про що?

Незалежність відчинила двері. Та ба, все підібрали під себе “нові українці”. Характерно, що всі вони виростили з “колишніх”. Змінили маски, ідеологію, цінності. Перефарбувалися. Обікрали, принизили, а головне — відбирають надію, яка ... помирає останньою. В цій ситуації людина не співає, а плаче! Й, здається, саме розпач, не прийняття цінностей, що “посоромили себе”, подають ті естрадні неофіти, які ще не зовсім втратили віру в людину і совість. Мабуть, вони намагаються докричатись, достукатись до наших сердець. Не вдається. Ми не чуємо і не сприймаємо. Бо воно — не наше, чуже. Бо ж наше — мелодійне, душевне, спокійне і лагідне. Як істина, добро і краса, що існують у нерозривній єдності. Як народна пісня. Як рідний дім. Як мама.

Цю пісню співали покійні Квітка Цісик і Микола Мозговий. Її благословляють у світ Ніна Матвієнко, Іван Попович, “Пікардійська терція” й кuartет “Гетьман”, особливо ранній. Виняtkово вокальною палітрою і вдумливим, гранично вимогливим репертуаром відзначався кuartет “Явір”.

Не можна не згадати і таких знаменитих естрадних співаків, як Софія Ротару, Назарій Яремчук, Василь Зінкевич, Микола Гнатюк. Вони стали для України уособленням

всі віки всі народи невтомно “діставали” молодих. Та в кінцевому акорді, бажаючи цього чині, вручали їм майбутнє своїх країн. Така діалектика. Тож експериментуйте, химеризуйте — на те вона й молодість! Але не забувайте одне: добро саме по собі не приходить. Для цього людина торує свій шлях. І це, повірте, не мое зудіння. Не конфлікт естетичних інтересів батьків і дітей. Чи зможемо ми за такими піснями пізнати долю свого народу, його історію? Ні. Чи відчуємо у них подих землі, що їх з’явила? Ні. І чому вони так контрастують у цьому, приміром, з японськими, грузинськими, угорськими піснями чи американським джазом. Ось де ґрунт і крила для зрощування реального патріотизму!

Звісно, як кажуть у народі, гроші кишеню не обтяжують. Але така естрада — річ надто ненадійна. Сьогодні ти кумир, завтра — забутий, знівечений, спустошений. Бо зрадив Пісню.

Між тим, пісня — сповідь і

його основі ми бачимо дві тісно пов’язані між собою субстанції:

• облаштування життя таким чином, щоб воно відповідало вищому критеріям справедливості й розгорталось на трудовій основі;

• виховання людини в душі найкращих українських культурних традицій, родинної педагогіки й пісенної культури.

Перша субстанція — завдання політикам і підприємцям. Друга — завдання для учителя, первинне формування якого відбувається в педагогічному університеті. На жаль, більшість нинішніх можновладців переймаються виключно собою, а не державою. Інтереси народу на периферії їхньої практично-політичної активності.

Педагогічний університет, як і освіта загалом, також переживає складні часи. А це означає, що втілення її історичної місії під загрозою. І доки ми не створимо належних та необхідних умов для навчання і виховання майбутнього вчителя, доки він не прийде до учня як суб’єкт найновітніших знань і культури, доти про пісенність нації, її духовну ауру не може бути й мови.

Колись перед учителями знімали шапку. Сьогодні його цькують, з нього насміхаються, а нерідко й знущаються. Не в кращому становищі перебуває і нинішній професор, який навчас, готує майбутнього педагога. Тож хіба можуть учитель і педагог, викинуті на узбіччя життя, виховати в нас совість,

ВІКТОР АНДРУЩЕНКО

ПІСЕННА КУЛЬТУРА
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Українська людина значною мірою виплекала світові землеробську і пісенну культури. Такою вона увійшла в історію, такою бачив її знаменитий Боплан, така вона у кластичних дослідженнях І. Лисняка-Рудницького, І. Нечуя-Левицького, великого Кобзаря і багатьох інших видатних і відомих науковців — істориків, етнографів, культурологів, літературознавців тощо.

Сучасні українці нині майже не співають. Чому? Що сталося? Відповіді немає. Інакше кажучи, немає теоретично обгрунтованої відповіді, а в народі вона існує. Народ знає. Його не обдуриш. Не співають, бо немає достатку, впевненості у майбутньому, немає радості праці й чистої, мов слюза, власноруч здобутої перемоги. Не співають, бо розвалюється село — основне святилище народної пісні; бо закривають школи та підприємства; зростають безробіття і злидні; посилюється недовіра до влади; бо правда й чесна людина не може піднятися на верхні сходи суспільної стратифікації й зайняти гідне місце під сонцем.

“Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...” Цієї пісні вже практично немає ні на весіллі, ні на простій гулянці. Дуже рідко можна почути її на виставах, пісенних концертах, ще рідше — по радіо чи на телебаченні. Бо життя стало таким, що на небо ніхто з нас не дивиться. “Мене цікавлять тільки дві речі: зіркове небо над головою і моральний закон всередині нас”. Це — знаменитий Кант. Майже три століття тому він вдивлявся в небо і намагався осягнути таїнство буття людини в космосі. Ми ж у цьому не маємо потреби. Нема за чим! Ніколи! Невже ми стали подібними до тієї, пробачте, істоти, яка ніколи не бачить неба? Чи поступово стаємо!? Так. Бо не співаємо...

Співаємо, але ... не про те. Бо

розум визначає добрим” (Кант). Джерелом його розвитку слугує праця, яка створила людину й відтворює дивний, мозаїчний, квітучий світ культури, а головною духовною домінантою є “благоговіння перед життям”, яке заповів людству знаменитий Швейцер... Однак не все так просто...

II
“Садок вишневий коло хати...” — писав Кобзар, налаштуваючи нас на правильний життєвий шлях. Він закликав людину до праці й співу, бо знав, а може, — відчував божественну, утаємничену сутність буття у цьому світі. Адже в перекладі з гебрейської “gan” означає садок, в якому “Бог поселив Людину”, щоб “порала його та наставляла” (див. Біблія. КН. Буття 1,2. Ст. 2). “Плугатарі з плугами йдуть, співають, ідучи, дівчата”, — читаємо далі. Звідки йдуть? З роботи. Важкої, землеробської, щоденної. Але ж співають! І це передбачливо. У своєму первісному визначенні “культура” є нічим іншим, як “обробітком землі”. І це також зрозуміло. Бо тільки у вільній праці, у творчості відтворюється людина і культура, центром якої є найтонша матерія світу — пісня (мелодія). Так навчав нас Геній.

I разом з тим він писав про інше життя. Важке, підневільне, злиденне. “Село неначе погоріло, неначе люди подуріли...” Хіба це не про нас, не про ситуацію в Україні, що склалася на початку XXI століття!? Про нас ... обдурених, обібраних, злидених духом, розумом і працею. А якщо ще згадати історію минулого століття з її колективізацією, Брестським миром, Голодомором, репресіями і лихоліттям війни та “філософським самовбивством” періоду розвинутого соціалізму, то, здається, висновок напрашується

у кінці кожного вірша й вірності духу, вірності батьківським традиціям і спрямованості в будучину.

Багато хто захоплюється яскравим співом гуртів “Океан Ельзи”, “Брати Гадюкіни”, “Воплі Відоплясова”, “Зимовий сад” та ін.

У кожного свій смак і уподобання. Чи маємо ми право нав’язувати їх всяк і кожному? Навряд чи. З другого боку, не правильно була б позиція невтручання, інерції, байдужості. **Покоління мають бути разом.** Тому бажано б дати деяким пісням і їхнім виконавцям певну інтерпретацію, ознайомити учнів і студентів, молодь загалом з об’єктивними оцінками художніх критиків, вислухати їхню думку. Конче важливо презентувати добротні сучасні пісні, а не набори бездумних звуків, набрилливий несмак, а то й часто-густо відвертий плагіат... Кому і для чого це потрібно?

Великого Платона звинуватили в тоталітаризмі за те, що він пропонував вилучити з навчальних програм для молоді сумнівні з погляду моралі тексти Гомера, скажімо, опис інтимних стосунків між дорослими чоловіками й хлопчачками. Однак поставимо запитання таким чином: а своїй дитині ми б дозволили споглядати чи вивчати подібне!? Звичайно — ні! То чому ж ми не робимо цього стосовно фальш-естради, що закликає до агресії, оспівує злочин, пропагує потворний секс... Згадується недавній виступ однієї молоді перспективної й безсумнівно талановитої співачки: суперсексуальна тематика, оголені ноги і груди, характерні рухи... Це для кого?! Для дітей?!

Я добре свідомий того, що у

ОДКРОВЕННЯ філософа, письменника, педагога

мудрість народу. Вона не купується і не продається, не трошить мікрофони, не викручується, не зомбує, не рве сорочки. Не демонструє голі ноги чи груди... Вона інтелектуальна й моральна і пливе тим єдиним потоком, ім’я якому справжність. Пливе повільно, як саме життя. Або ж стрімко мчить назустріч власній пристрасті, яка зветься Любов’ю. Вона піднімається в небеса і разом з тим піднімає людину, яка сповнена надії, страху і трепету за грядуще власних дітей і свого народу.

Пісня — це благородство. Людина, яка співає, не вчинить злочину. Не вкраде, не обдурить, не потерпить несправедливості й не відверне очей від правди, навіть тоді, коли вона буває гіркою.

Пісня — совість народу. Від діда-прадіда вона передається як нетлінна духовна спадщина, що не потребує корекції. Чиста совість — впевненість у знанні добра (Тегель) — це джерело і мірило гуманізму. Відображена піснею, совість постає як голос цілісної духовності, емоційний сторож переконаності (Сухомлинський), як дзвін свободи, натхнення і творчості, як гарант того, щоб ці людинотворчі екзистенції ніколи не зникнуть.

III

Повернути пісню народу — наше історичне покликання. В

пробудити духовність, сформувати пісенну культуру? Таке питання риторичне. Між тим, істиною є те, що доки держава не поверне свою увагу до Вчителя і Педагога, суспільство буде рухатися сходами регресу. Воно ніколи не буде по-справжньому творити і співати. Його обрії вимальовуються винятково в чорних тонах — зубожіння, безробіття, бездуховність, агресія і стогін, скиглення, хрипота перед мікрофоном, що лякає дітей і дорослих, спонукаючи до тваринних інстинктів.

Складається враження, що всі ми не живемо, а “тягнемо баржу” несправедливо влаштованою, розшарованого і вкрай суперечливого сьогодення. Ситуація обтягується ще і тим, що ніхто з нас не бачить (чи не хоче бачити) іншої перспективи! Як Сізіф, який знову і знову викочує на гору важкий камінь, що постійно зривається і падає донизу. Згадаємо цей міф про Сізіфа, особливо в інтерпретації Альбера Камю “Есе про абсурд”. Згадаймо і запитаймо: чому, залишаючись людиною, Сізіф не співає? Відповідь знову ж таки на поверхні: бо ні про що співати! Немає снаги, внутрішньої потреби самовиразу. Невже ми подібні Сізіфу? Виходить, що так. Бо живемо в “ситуації абсурду”, створеної і постійно відтворюваної самими ж нами.

I знову одвічні посили слов’янської ментальності: “хто винен” і “що робити”? Парадоксально, але факт: винних немає! Як немає винних у трагедії Голодомору, сталінських репресій далекого 37-го, чорнобильській катастрофі, “шоковій терапії” перших років незалежного розвитку або обвального процесу “прихвтації” народних надбань, вбивстві журналіста Гонгадзе... Вміють ті, що біля керма, приховувати

власні таємниці. То як же діяти? Шукати, як і донині, стрілочників?

Жити, творити, перемагати, і ...співати — такий має бути поклик української людини і народу. Відтворювати життя в його одвічно людських, гуманістичних устремліннях. Жити з вірою, з любов'ю до людини. Основа такого способу — продуктивна праця як творчість — ця “вічна природна необхідність, без якої не можливе саме людське життя”, — писав загальноновизнаний класик. Не випадковий успіх, не технологія “відгадай”, “обдури” і “заховайся”, а саме праця і духовні цінності мають стати внутрішнім переконанням і лейтмотивним світоглядно-життєвим нашим принципом. На цьому фундаменті створюються умови повернення пісні. Виховання людини праці є водночас вихованням її як суб'єкта культури — загальної і пісенної. Адже саме праця формує і зреалізовує всі сутнісні сили особистості.

Там, де людина руйнує природу, вона не співає. Там вона біснується... Злочин і перед людиною, і перед природою обрізає пісні крила. Понівечені хімікатами лани, забруднені радіацією ліси і ріки, спотворені земельні ландшафти, захаращені залишками буйних трапез парки відпочинку Си лісові галявини людину до співу не спонукають. Лише викликають біль і сором. Бо ж пісня створюється і розгортається тільки в гармонії людини і природи.

Згадаймо “Лісову пісню” Лесі Українки. Чи міг би Лукаш звабити Мавку голосом чарівної сопілки, якби природне середови-

ще, в якому вони знайшли одне одного, було знівеченим, спалюженим? Хіба могла б Мавка вимовити до нього свої душевні (“я цілуватиму вустонька гожі, щоб загорілись, щоб зашарілись...”, “я хочу для тебе так завітчатися пишно, як лісова царівна!”...) слова вдячності і кохання? Ніколи. Живильними променями почуття, що виливається у пісню, стає таке природне середовище, де бувають барви, де в зоряний вінок сплелися квіти, де будить соловейко і світять світлячки... “Тут світлячки в траві я назбираю, вони світитимуться в тебе в косах...” — не тямлячись від щастя, каже Лукаш, обіймаючи Мавку. “А я з калини цвіту наламаю. Вона не спить, бо соловейко будить”, — шепоче до нього Мавка...

Природа, праця і людина, яка відчула значущість власної творчості — джерело пісні, невичерпної, як сам білий світ. І доки ми не налагодимо їхню взаємодію, доки не утвердимо між собою людські стосунки, не організуємо життя — природне, соціальне і політичне — на гуманістичних і демократичних засадах, ми не почуємо пісні. В кращому розумінні цього слова.

Українці — співучий народ. Можливо, саме пісня дозволила нам пережити важкі лихоліття, не впасти духом, подолати історичні вирви і перешкоди, крокувати до державотворення, вийти на дорогу цивілізаційного розвитку, на дорогу, яка веде до Храму.

Нас не зупинить агресія північного сусіда. Бо ми працюємо і співаємо навіть тоді, коли неймовірно важко. Якось великий Маєстро Анатолій Авдієвський сказав: “Українська пісня не дає бути самотнім — ні людині, ні народу. Заспіває школа — заспіває Україна”.

Дай Боже, щоб так сталося.

Там де пісня — лине мова.

Лине мова — є народ!